

Tornai József

Misztika helyett ontológia

Lélekvándorlás, újramegtestesülés. Evolúciós szemmel nézve a lélekvándorlás, az újramegtestesülés azért bizonyul vallásos fantazmának, mert ahol egyszer a szervesen az egyszerű élőlényig (az ontológiai lépcsőfokokon át) eljutott a szellem szintjéig, ott nem kell újra kezdeni a sort. Megvan az eredményhez az átöröklés millióéves módszere. És ebben kap szerepet az individuális: amelyik egyed nem képes átadni génjeit, annak nincs utóda, nem vesz részt a további evolúcióban. Ugyanez vonatkozik a kultúrára is: csak az a személy marad tagja a fejlődéssornak, aki valamilyen értékes adaptációval hozzájárult egy történelmi-szellemi korszak, egy civilizáció fönntmaradásához, kiteljesedéséhez.

*

Bombabemutató. Óriásbomba a képernyőn. Kommentár: „Amerika új fegyvere. Most próbálják majd ki Irakban. Nagyobb a robbanóereje, mint egy hidrogénbombának. Egy egész hegyet vagy egy egész hadosztályt el lehet söpörni vele.” És senki nem teszi hozzá: szégyelljük magunkat, mi emberek! Nyíltan dicsekszünk a pusztítás újabb eszközével. Ezt a bombát, a gyártóját, a megrendelő kormányt meg kellene bélyegezni, kötelezni, hogy semmisítse meg. De nincs fölháborodás. Nézem a szörnyűséget, és tudom: menthetetlen a mi civilizációnk. Legaljasabb bűneinket nemcsak természetesnek tartja, hanem kirakatba is állítja. Ez a bomba tökéletes szimbóluma az ember alaphelyzetének.

*

Az emberiség gyásza. Megölték, távcsöves puskával lelőtték Gyíngyicset, a szerb miniszterelnököt. Fájdalmas bizonyítékaként annak, amit a civilizációról, illetve az emberi evolúcióról gondolok. Torzképe vagyunk a természetnek (persze, lehet, az magában is torz, abszurd, amit nem is egy elméleti fizikus elismer): az egész őstörténelmi és újkori folyamat más ábrát nyújt egy ilyen újabb véres merénylet „fényében”.

Miféle fejlődés a mienk?

Nagyobb szabadság-e ez? De hát a bérgyilkosok, a maffiózók is az emberi fajhoz, a homo sapiens sapienshez tartoznak. Nem arról van szó, hogy az egyik ember bűnös, gyilkos, a másik nem. Mindnyájan képesek vagyunk az erőszakra,

alattomoságra, öldöklésre. Nem etikai kérdés ez, hanem ontológiai. A különféle vallások hibája éppen az, hogy ezt a kettőt fölcserélik.

*

A tehetség mint ellenség. Előfordulhat, hogy az embernek a tehetsége lesz az ellensége: éppen ez az erő, ez az önbizalom lehet az, mely beleviszi olyan stílusvállalkozásokba, elméletekbe, melyekről egy idő után kiderül: túllépték a kellő mértéket, fantazmagóriák, mindent elborító, alaktalan masszák költészetben, festészetben, tudományban, zenében.

*

Az ember egészében véve nem normális. Bármelyik vallást nézzük a sok közül: a sumerit, az egyiptomit, a perzsát, a judeait, a keresztényt, a görögöt, az inkát, az aztékokat, a gyakorlati buddhizmust, a hinduizmust és a többi, mindegyik az elme evolúciós csődjéről tanúskodik. Egytől egyig olyasmiket vallanak és tanítanak világról, emberről, sorsról, istenekről, ördögökről, angyalokról, halálról, túlvilágról, halhatatlan lélekről vagy örökkévalóságról, melyek nem léteznek, ha a tapasztalat és az értelem mércéjével közelítünk hozzájuk. Mindez azt bizonyítja, hogy az ember egészében véve nem normális: történelmileg és szellemileg teljesen hamis úton jár hosszú évezredek óta. Képzelt rabja: ezért háborúzik, gyilkol, még áldozatokat is hoz semmiért. S minthogy ezen a beteg állapoton való túllépésre semmi remény, természetesen az emberi alaphelyzet, a történelmi viszonyok abszurditása sem fog változni.

Egyetlen lehetőséget sejtítek csak: ha a természettudomány, azaz a génsebészet, a mesterséges kromoszómák segítségével ezeket az agyficamokat, a nézetek széles tévtartományát hosszú távon fölszámolhatná. Ha ez nem történik meg, haladunk tovább önmagunk és a Föld elpusztítása felé. És ez a pusztítás nem holmi istenek bosszúja, nem holmi ördögök csínytevése lesz. A vallások kialakulásával alapjában vált rosszul ítélezővé az ember. Fantazmagóriái olyan tekintélyre tettek szert, hogy a modern gondolkodás sem volt képes teljesen legyőzni őket még a nyugati világban sem. A távol-keleti és az iszlám kultúrában pedig a leghalványabb jele sem volt, s ma sincs a normalitásnak. Szathmáry Sándor *Kazohiniája* jut eszembe, ahol a kazoh gyerekeket arra oktatják: ha kavics és csokoládé között kell választaniuk, mindig a kavics felé nyújtják a kezüket.

*

Megvilágosodás és mindenség. Azért nehéz elfogadnom a buddhista megvilágosodás gondolatát, miszerint a mindenséggel való azonosság fölismerése a tökéletes békét, ürességet, csöndet ajándékozza az embernek, mert a mindenség nem csak békés, nem csak tisztaság, üresség, nem csak végső csönd. A mindenség, mint a lét, abszurd: káosz és rend, zűrzavar és összhang, forma és alaktalan hömpölygés – sorolhatnám tovább, amiből a kozmosz összetevődik. A buddhista megvilágosodás-tan is fantazma. Elfogadásához hit, agymosás, gondolatellenes köd kell.

*

Ott tartunk, ahol a barlangi ember: rablás, mészárlás, háború, vér, hazugság, kegyetlenség, asszony- és gyereksírás. Csakhogy most még nézhetjük is önmagunkat: ilyenek a „tudás társadalmának” szörnyetegei, tankjai; bombázói, rakétái mindent eltakarnak abból, amit a szellem mégiscsak megteremtett tízezer éveink homályában.

*

A halottak halottak, a halottakról írt versek élnek!

*

A kultúra génje. Úgy látszik, az a kultúra evolúciója, hogy a XXI. századi európai embernek már nincs igénye költészetre. A vers eddig is a versszeretők szenvedélye volt: olyan érzékenység megformálódása, amely általában nem illik bele a hétköznapi létharcokba, sikerhajhászásba, birtoklási és hatalmi ösztön diktálta életvitelbe. Most ez genetikailag is rögzült. Persze így a lét egyik síkja, melyet a nyelvi-érzelmi meghittség művészetének mondhatunk, elveszett.

*

Még egyszer: „Normálisnak kell lenni, nem szentnek” – mondja Hamvas. De az emberek nem normálisak és nem szentek. Az embernek az a baja, hogy nem azonos semmiféle reprezentációjával (megjelenítési formájával): látszatlány.

*

Új nemzetek kialakulása az Európai Unióban. Aligha lehet kizárni a lehetőségét, hogy néhány évtized (század?) alatt az Európai Unió jelenlegi nemzeteiből új nemzeti közösségek alakulnak ki. A kulturális, gazdasági, politikai határok átlépése okvetlenül más evolúciót: az adaptálódásnak meglepő változatait eredményezi. Most erre nem gondol senki, mert nem a dolgok természetéből: a változásokból, hanem a már meglevő formák maradandóságából indulnak ki. Aztán majd keresik (kereshetik) a magyarázatokat.

*

Van-e még annyi létidőnk? Vallás, művészet, irodalom, tudomány, filozófia nem volt képes megváltoztatni az ember kettős természetét. Megmaradtak a gyilkolásra, hatalomra ösztönző negatív tulajdonságok is a pozitívok mellett. Az evolúció nem működött kellőképpen. Legalábbis eddig nem. Nem tudom, van-e még annyi létidőnk, hogy szörnyhajlamainkat kiirtsuk. Egyébként a homo sapiens sapiens a vég felé halad.

*

Metafizikai. Végül is minden metafizikai, aminek nincs igazi (vagy végleges) definíciója. Tehát maga a metafizika, az ontológia, az isteneszme, a létegezés, a tér, az idő, a végtelen, az eredet. Ezek bizonyítják (minthogy olyan fontos fogalmak a filozófiának, tudománynak, vallásnak), hogy metafizikai kutatásaink kötelékéből nem lehet kibújni.

*

Különös fájdalom. Hiába a buddhista üresség, a szubsztancia tagadása, a semmi-sem-maradandó elve. Hiába, hogy így gondolkodom, s nyugodt vagyok: így várom a haláloamat.

Fáj, fáj minden halottam. És sok van. De ami különös: a gyönyörű, büszke sziámi macskám betegsége és elbúcsúzása fáj legjobban. Embertelenség? Megmagyarázhatatlan, bizony, ti Buddhák és szentek!

*

Hajnali álmaimban vad, ismeretlen nőekkel sétálok, beszélgetek, mintha szerelmesek volnánk. Miféle vigasztalások ezek?

*

„*Én nem vagyok magyar?*” K. B. költő egy éjszakai csöndes vitában végül a mellemre bökött és kinyilatkoztatta: „Te nem vagy magyar!” És ha nem vagyok magyar, csak ember, akkor már nem is létezem? Bizony mondom, létezem, éppúgy, mint a többi feketék, sárgák, fehérek, barnák népe. Én egy viszonylag kis létszámú, de időnként hatalmasra nőtt lelkű, időnként kishitű, félázsiai etnikum fia vagyok, ugyanannak az evolúció során torzul fejlődött emberiségnek a tagja, amely olyan büszke és öntelt, hogy nem veszi észre eltévelyedéseit. Nem veszi észre vallásai, hitei, művészete, filozófiája korlátait, miközben önismeretről, természettudományról szónokol, de (ismerjük a kivétel óriásait Demokritosztól, Buddhától Einsteinig, Jaspersig, Hartmannig) nem nagyon változik. Ahogy Vörösmarty mondta két évszázaddal ezelőtt: „Midőn azt hinnők, hogy javul, újabb bünt forral álnokul.”

*

Választás dolga. A kisebbségben élő magyaroknak, de még a hazaiaknak is *választás dolga* lesz a nemzeti hovatartozás. Az EU-ban az államhatárok közigazgatási, illetve rendészeti válaszfalként működnek. Ha tehát akár itthon, akár a szomszédban megtanulják a magyarok a többségi vagy egyik-másik nyugati nyelvet, esetleg még a középiskolát, sőt az egyetemet is e nyelvek egyikén végezhetik, s akkor elhatározásuktól függ, hol akarnak élni? Atjőnni Magyarországra vagy elmenni Amerikába, Angliába, Német-, Francia-, Olaszországba, Skandináviába. Ha a szövetségi állam (200–300 ezer lelket számláló kisebbségek kormánya a többségi államban) gondolata megvalósulhatna, akkor az erdélyi, szlovákiai, kárpátaljai, vajdasági magyarok saját szülőföldjükön is elérhetnék a különféle politikai és értelmiségi pályákon céljaikat, egyénileg, közösségileg egyaránt. De ez már „darwinizmus”: természetes kiválasztódás az adaptáció alapján. Ebben az új szociológiai keretben már fölösleges volna panaszkodni, elnyomásról beszélni. A kérdés az volna: ki mire képes, mire nem?

*

Minden csak interpretáció. Egy pillanatra se feledkezz meg az alapvető megismerési tételről: minden csak interpretáció. Magyarázat, értelmezés, tolmácsolás. És a tolmácsolás továbbfordítása.

*

Misztika helyett ontológia. Hosszú évek óta: az abszurd misztikus megközelítése, föloldása. Most: ontológiai megértés. Ez a járhatóbb út, idetorkollik az evolúció, az etológia, a teleológiai gondolkodás leleplezése, az asztrofizika, a quantumelmélet, a relativitáselmélet, a kozmológia, a paleontológia, metafizikai kutatás.

*

A nagy csalódások. A kereszténység általában hangsúlyozza, hogy az evangéliumokat csak az Ószövetséggel összefüggésben lehet és szabad helyesen értelmezni. Természetesnek kellene tartanunk, hogy a régi zsidóság továbblép az új tanítás irányába, s a kettőből egy vallási mozgalom kerekedik, hiszen az evangélisták az egész emberiségnek hirdették meg az örömhírt. A krisztianus közösség tehát kezdet óta nyitva állt a zsidók előtt, ahogy sok zsidó tagja, sőt vezetője is lett már Jeruzsálemtől fogva a római katakombáig. A jahvista vallás népe azonban nem fogadta el az újításokat, ragaszkodott atyái, Ábrahám, Jákob és Mózes hitéhez.

Ez volt a keresztények első nagy csalódása.

(Jézus megátkozta azokat a városokat, ahova a tanítványait nem engedték be.)

A középkor folyamán erőszakkal igyekeztek rávenni a zsidókat, hogy keresztelkedjenek meg. Aki ezt nem tette, vagy elüldözték, vagy megölték (Spanyolország, inkvizíció). Az izraelitáknak így nehéz sors jutott, éppen a hagyományokhoz való hűségük miatt. De nem tehettek mást, ha etikusak akartak maradni.

A kereszténység második nagy csalódása az iszlám megjelenése a VI. századtól kezdve. A harmadik az egyház kettétörése latin és görög ágra. A harmadik a reformáció, a negyedik a fölvilágosodás és Európa szekularizációja. Közben a zsidók vagy megmaradtak ősi tanaik mellett, vagy ateisták lettek: az iszlám hatalmas embertömegeket és térségeket hódított meg a maga számára Afrikában és Ázsiában. Gyorsabban terjedt, mint a keresztény egyházak. Még a buddhista és brahmanista Indiában is. Efelől a keresztény híveket teljes tudatlanságban tartották. Külön szakirodalomra volt szüksége annak, aki a valóságos vallási világhelyzetről tájékozódni akart. Ráadásul a buddhizmus is világvallás lett, míg Indiában, éppen szülőföldjén elvesztette rendházait és híveit. A brahmanizmus pedig, bár nem missziós vallás, mozdíthatatlanul őrzi milliárdos tömegeit és kultúráját.

Európa és Amerika a szekularizáció meg a természettudomány következtében tudathasadásban szenved: se az egyik, se a másik szemlélet, se a hit, se a tudás nem tudott teljes győzelmet aratni. A keleti és a nyugati egyházak ezalatt nemcsak híveik jó részét, hanem politikai hatalmukat is elvesztették. Az eseményeket, melyek ide vezettek, ismerjük. Az ember szabadabb lett, de gondolkodása zavaros, nem sikerült pontos, használható ontológiát kidolgozni Kant és Hartmann eredményei ellenére sem. Újra fölismertük, hogy a természet és az ember világa abszurd. Ez a végső következtetésünk.

*

Irigység. Filozofikus természetű esszéíró barátomról annyira nem tudtam elképzelni: efféle nyers „primordiális” ösztön mozgatja, hogy elég nehezen ébredtem rá az igazságra. Pedig barátok és pályatársak között különféle fokon természetes ennek a keserves érzésnek a villáma. Minél közelebb állunk egymáshoz, minél inkább érdekel, mit ír a másik, annál legyűrhetetlenebb ez az indulat.

A legrosszabb szembesülni a másik sikerével. Új verseskönyv, regény, esszékötet, dráma? Meg kell örülni! Hol vagyok én ettől?, kérdezi az ember két-ségbeesetten. De ilyesmit, ilyen alantas, méltatlan tulajdonságot beismerni? Nem, nem: erről szó sem lehet! Játsszuk a fennköltet, a megértőt, azt, aki csak örülni tud a másik sikerének. Magunk előtt is letagadjuk, mennyire ősemberek vagyunk, ha egész létünket, értékünket, önbecsülésünket érintő tényekről van szó. Az igazi tehetség azonban erőteljesebb munkával, igyekezettel válaszol az irigység föllobbanásaira. Nem tagadja le, legalább maga előtt nem tagadja le átöröklött, ki tudja, hány őstől kapott vad természetét. Ilyenformán neki az irigység erőforrás. Nem üres, rosszízű féltékenykedéssel viszonzza a rendkívül negatív hatást, amit a másik műve kiváltott belőle. Így sikerül tökéletesen visszajára, pozitívrá fordítania. Az egészséges, normális lelki életnek ez a dinamikája. Amit nem lehet kiirtani, mert ott gyökerezik évezredek talajában, meg kell nemesíteni: be kell oltani az elismerés gyümölcsöző ágával. Az eredmény az az őszinte öröm, melyet pályatársunk, barátunk remek írása, műve fölött érzünk.

Vannak írók, művészek, akik nem ismerik az irigységet? Nem hiszem. Legföljebb azt, hogy halványabb vagy könnyen elhessenthető árnyék ez valakiknek a lelkén. Ebben az esetben viszont a fölszabaduló energia is kevesebb, mellyel versenyre kelünk egymással. Van halálos és pillanatnyi irigység. Mindegyiket, még a halálosat is le lehet győzni. Érzelmünk egymást kiegészítő, föltételező, sőt erősítő működése annál nyilvánvalóbb, minél gazdagabb az egyediségünk; talán jobb – ha személyiséget mondok. A szerelemben is így van. Akit az indokolt vagy alaptalan féltékenység nem sodort eszeveszett indulati fortyogásba, kísérteteket láttató rettegésbe, annak az érzékenysége, odaadása sohasem leplezte le, milyen véres, csillapodást, vigaszt nem ismerő szerelemnek a kiszolgáltatottja!

*

A féltékenység mint örült állapot. (Prózai ujjgyakorlat.) H. késve érkezett az irodalmi műsorra. A terem tömve. Versek és előadások. A klub hátsó végében, az oszlopok mögött megpillantja szerelmét. Ismerős, rokonszenves újságíróval bújik össze. A férfi néha belecsókol az asszony bronzvörös hajába. Az most is olyan rendezett, elegáns, mintha aznap délután járt volna az állandó fodrásznőjénél.

H. elmeredten nézi őket. Tudja, hogy most kiderült, tudja: most neki vége, tudja, ki miatt nem szereti viszont a szerelme. Elborul a feje, az agya. Hiába igyekszik gondolkodni, mentséget, valamilyen elfogadható magyarázatot találni abban: az asszony mesélte, a férfi kislánykori osztálytársa, ráadásul legközelebbi barátnőjének az öccse. Így ez a bizalom, ez a kedveskedés, ez az elbújás teljesen ártatlan dolog. „Lehet, hogy régen nem találkoztak, ennek örül-

nek”, reménykedik H. De akkor újabb, alattomosabb dőfés, egyenesen a szívbe: azt is mesélte Z., a férfi régóta hajkurássza, szenvedélyről beszél neki, le akarja fektetni. Csak úgy sportból. S ha most sikerrel jár? Az összesimult pár körül eltűnt a külvilág.

Teljes pánik.

Kirohan a tömegen át az utcára. Mit csináljon? Z. meg tud tébolyulni, ha ennyire udvarolnak neki. Szerelmes nem tud lenni, de meggondolatlanul, sőt szabadságával visszaélve, hűtlen igen. H. elmegy a legközelebbi forgalmas útig. Autóözőn. Legjobb volna hazamenni. Ne lássa őket még egyszer. Aztán úgyis jön az elfojthatatlan hiányérzet. Egy hét múlva fölhívja Z-t. Addigra lecsillapszik ez a kíváncsiság is. Hiszen Z. talán csak kíváncsi erre az imádójára is. Az meg nem állhatatos. Másik nő után néz, a siker önbizalommal kápráztatja el. Azt hiszi, minden nő rá vár. Így lesz: nem is olyan veszélyes a helyzet. De reszket a lába, vörös az arca, keresztbe áll a szeme. Így visszamenni? Elbeszélgetni velük? Mintha nem látta volna a kölcsönös lobogásukat?

Megy be az épület kapuján, mintha húznák. Szembejön vele az újságíró. Köszönnek, néhány udvarias szó. „Z. bent van, rád vár”, mondja mosolyogva a férfi.

H. nem is hallja a mondat végét.

A műsornak vége.

Z. még ott van a teremben. Őt keresi a kifelé tódulók közt. H. odatülekszik hozzá. „Hova megyünk vacsorázni? Vigyél valami isteni jó helyre!”

H. olyan gyöngé, alig tudja megcsókolni az arcát, a száját. Igen, mert Z. azzal fejezi ki a találkozás örömét, hogy a száját is odatartja.

*

Népköltészet: kozmikus élet- és halálünneplés.

Sirass, édesanyám, míg előtted járok,
mert aztán sirathatsz, ha tőled megválok.

Arra a kérdésre, melyik eredendőbb, egzisztenciálisabb költészet, az íratlan vagy az írott, az előbbi mellett szavazok. Nemcsak mert – mint a fönti s hozzá hasonló száz meg száz – elemibb, súlyosabb, anyagszerűbb, sőt verbalitáson fölülőbb, mint nagy költőink sok verse, hanem a bennehangzó ázsiai, tehát pentaton vagy keleti típusú dallamvilág miatt is.

Ez a művészet olyan mély rétegébe nyúlik le az írásos és vallási élet szervezettebb, megideologizált s ezért nagyrészt föloldott lét előtti élet-érzésekbe, hogy ott bele kell ütköznie az ismeretlen ősalapba, a legsötétebb, alvilágnál is vakabb *Abgrundba*. Innen félelmet-ködlő, főséges, méltóságos súlya. Föl kell figyelniük a legértékesebb (hiszen különféle szintek vannak a népdalokban is!) énekek szertartásos ütemére: ezek már beleillenek valamiféle kozmikus élet- és halálünneplés zenéjébe. Ezekről írta Bartók, hogy egyenrangúak a legnagyobb szimfóniákkal, szonátákkal és vonósnyegyesekkel. Azt példázzák, hogy megmaradás és búcsú egymásba játszó kettőssége csak ilyen stílus magasan, a gyász és születés hangsúlyainak csak ekkora erejével „emelheti föl a szívünket” a maga ontológiai egyetemességének megfelelően